

Москва: ИМЭМО РАН, 2010. – С. 111-121. **7.** Южный Кавказ: тенденции и проблемы развития (1992-2008гг.) / Под ред. В.А. Гусейнова. – Москва: Красная звезда, 2008. – 392с. **8.** Georgia, Armenia and Azerbaijan / N. Wilson, etc. Melbourne; London; Paris: Lonely planet publications, 2000. – P. 37-82. **9.** Закон Грузії «Про дипломатичну службу Грузії» // Інтернет-сайт МЗС Грузії. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ge>. **10.** Поточний архів Посольства Грузії в Україні. – 2011-2014 роки. **11.** Офіційний сайт Державного міністерства з питань євроатлантичної інтеграції Грузії/ - Режим доступу: <http://eu-integration.gov.ge>. **12.** Mission, Values and Principles of the Ministry of Foreign Affairs [Electronic source]. – Access mode: http://www.mfa.gov.ge/index.php?lang_id=ENG&sec_id=11. **13.** Сухіашвілі Д.Т. Зовнішня політика Грузії в контексті євроінтеграції [Текст]: атореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Д.Т. Сухіашвілі; Нац.ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса, 2013. – 17 с. **14.** Гарібашвілі Іраклій. Європейський вибір Грузії / Іраклій Гарібашвілі // Le monde. – 2014. – 23 січня. – С. 2.

УДК 316.422:323.2(478.9)

Добровольська А.Б.

ДОСВІД ПОЛІТИЧНОГО ТРАНЗИТУ РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ

У статті розглянуто історичний досвід політичного транзиту Республіки Молдова пострадянського періоду та проаналізовано умови і фактори, що визначають наслідки конкретних соціально-політичних реформ і подій.

Ключові слова: Молдова, політичний транзит, соціально-політичні реформи, модернізація, пострадянський простір.

В статье рассмотрен исторический опыт политического транзита Республики Молдова и проанализированы условия и факторы, определяющие последствия конкретных социально-политических реформ и событий.

Ключевые слова: Молдова, политический транзит, социально-политические реформы, модернизация, постсоветское пространство.

The article examines the historical experience of political transition of the Republic of Moldova and analysis of conditions and factors that determine the impact of specific socio-political reforms and events.

Keywords: Moldova, political transit, socio-political reform, modernization, post-Soviet space.

Після падіння комунізму в країнах Східної і Центральної Європи розвернулися дослідження проблем переходу («транзиту») пострадянських суспільств, які проводились у широкому дисциплінарному та міждисциплінарному діапазонах. Аналіз перехідного періоду, що охопив більшість країн ЦСЄ в другій половині 80-х рр. минулого сторіччя, здійснювався, в основному, у річці «третьої хвилі» демократизації С. Гантінгтона. При цьому постсоціалістичні країни ЦСЄ розглядалися багатьма дослідниками як лабораторія для теоретичного вдосконалення та перевірки модернізаційної перспективи. Події останнього двадцятиліття у ЦСЄ дали новий поштовх модернізаційним дослідженням. «Емпіричні аномалії», які

демонструють ці країни, змусили вчених переглянути застарілу версію модернізаційної перспективи зразка 1960-х рр.

На сучасному етапі переходу від тоталітаризму до демократії можна стверджувати, що міф про однолінійність демократичного процесу пішов у минуле. Як показує історичний досвід, зразки політичного реформування, можуть варіюватися, що обумовлено як змінами у внутрішньому стані суспільства, так і впливом міжнародних чинників. Практика останніх двох десятиліть довела необхідність поглибленого осмислення результатів політичних трансформацій, а також напрямів та перспектив подальшого розвитку посткомуністичних суспільств.

Важливо виявити передумови та фактори, що визначають різні наслідки конкретних соціально-політичних реформ і подій, бо непідготовлене «введення» зверху демократичних форм політичного життя може привести або до зворотного ефекту – відкату суспільства назад, або до імітації демократії. У цьому сенсі Молдова, як і Україна, не є винятком. Тому досвід її посткомуністичної трансформації, який поки що не призвів до утворення міцного фундаменту демократії, заслуговує на глибокий аналіз.

Початок політичної демократизації, створення правової держави і громадянського суспільства в Республіці Молдова тісно пов'язані з процесом перебудови 1985 р., коли СРСР вступив у епоху фундаментальних політичних, економічних, соціальних і правових перетворень. Протягом кількох наступних років у Молдові було здійснено політичні, економічні, соціальні та правові реформи, що заклали основи становлення правової, демократичної держави та формування громадянського суспільства. Новостворені інститути, національні демократичні сили доклали значних зусиль для підготовки Декларації про незалежність і прийняття нової Конституції. У 1989-1991 рр. до Конституції МРСР було внесено істотні зміни: скасовано статтю 6 про керівну роль КПСР; здійснено редакцію 6 і 7 статей, які дозволили діяльність політичних партій у рамках Конституції без права узурпувати владу; нова редакція статті 49 гарантувала громадянам право вільного вступу до політичних партій, встановлювала політичний і партійний плюралізм у Молдавській РСР, вважаючи їх елементами демократичної держави.

Відправною точкою самовизначення в Республіці Молдова стали прийняття Закону про статус державної мови (31 серпня 1989 р.) та обрання парламенту на демократичних засадах (квітень 1990 р.). 23 червня 1990 р. парламент ухвалив Декларацію «Про суверенітет Молдавської РСР», яка встановлювала, що закони та інші нормативні акти СРСР могли мати силу на території Молдавської Республіки лише після їхньої ратифікації парламентом країни. Чинні законодавчі акти, що суперечили принципу суверенітету, скасовувалися. Наступним кроком до політичної демократизації стало прийняття 17 липня 1990 р. Декрету про державну владу, який розвинув принципи суверенітету Республіки Молдова, поділу влади і виведення їх з-під впливу комуністичної ідеології. 28 липня 1990 р. парламент прийняв закон, який визнавав приєднання МРСР до Міжнародної Декларації з прав людини, а також ратифікував міжнародні пакти з прав людини.

Одночасно із заходами зі становлення державності були прийняті дії щодо демократизації політичного життя. Декретом від 22 серпня 1991 р. «Про зупинення діяльності політичних партій та їх структур у державних установах» Голова Верховної Ради, згодом перший молдавський президент М. Снегур (1991-1996 рр.) зробив перші кроки в напрямі реформ політичної системи. Важливе значення в гарантуванні свободи слова, функціонуванні органів масової інформації в умовах посттоталітарного суспільства мали декрети Президента про підтримку преси та видавничої діяльності за допомогою надання їм податкових пільг. Важливим етапом процесу демократизації і самовизначення стала Декларація про Незалежність Республіки Молдова, прийнята законом від 27 серпня 1991 р., яка проголосила: «Республіка Молдова є суверенною, незалежною та демократичною державою, яка може вільно визначати своє сьогодення і майбутнє, без втручання із зовні, відповідно до священних ідеалів і прагнень народу в історичному і етнічному просторі його національного становлення» [1]. Декларація вимагала від Уряду СРСР розпочати переговори про виведення радянських військ з національної території Республіки Молдова.

Затвердженням цих нормативних актів було створено юридичну базу, яка дозволила Молдові стати суверенною, незалежною державою, рівноправним членом міжнародного співтовариства. Сприяння Республіці у здійсненні демократичних перетворень надавали міжнародні організації – Рада Європи, ОБСЄ та ін. Результатом інституціоналізації свободи стало запозичення форм державно-політичного устрою, захисту цивільних прав, самоорганізації у громадянські інститути і т.п. та наповнення їх національним змістом.

Поява зачатків громадянського суспільства в Молдові стала помітною в 1988-1989 рр., коли було зареєстровано 75 неурядових організацій [2]. Наразі Республіка Молдова, поряд з Україною і Грузією, входить до числа країн СНД з найвищим показником рівня демократії. Однак на відміну від України і Грузії, де в 2004 і в 2003 рр. відповідно відбулися «кольорові» революції, громадяни Республіки Молдова до останнього часу не брали участь у революціях, не висловлювалися за право закріпити незалежність держави під час референдуму за затвердження Конституції чи інших документів першочергової ваги для держави та суспільства – всі важливі для розвитку Республіки Молдова документи приймалися у парламенті.

Біля витоків розвитку партій і демократії у Молдові стояв Рух національного відродження, що виник на хвилі перебудови. У той період на тлі розвалу Комуністичної партії, яку тимчасово змінили кілька утворених на її основі політичних формувань, відбувся підйом Народного фронту Молдови (НФМ). У 1988-1989 рр. НФМ підтримав резолюцію XIX Конференції КПРС, яка прийняла програму реформи політичної системи СРСР на основі вільних виборів та посилення ролі рад. Пізніше НФМ прийняв ряд рішень, що драматично вплинули на розвиток Молдови та викликали неоднозначну реакцію інших політичних сил.

Стратегічна мета об'єднання Республіки Молдова з Румунією, що супроводжувалася переходом молдавської (румунської) мови на латиницю та її

проголошення єдиною державною мовою, позначила переломний момент у розвитку НФМ. Цей вектор спровокував відповідну реакцію, що проявилася в сепаратистських рухах проти «румунської загрози» у придністровському регіоні та на півдні Молдови, де кількість російськомовного населення російської, української і гагаузької національності перевищувала кількість молдавського населення.

Проголошення республіканського суверенітету і, відповідно, відмова від участі у всесоюзному референдумі про збереження СРСР, на тлі кризи національної ідентичності обернулися для республіки військовим конфліктом і територіальним розколом. 19 серпня 1990 р. у Комраті, потім 12 вересня 1990 р. у Тирасполі було проголошено утворення відповідно Гагаузької Республіки та Молдавської Придністровської Радянської Соціалістичної Республіки, що являли собою антиконституційні утвори, які суперечили Декларації про суверенітет Радянської Соціалістичної Республіки Молдова. 1991 р. на карті Молдови з'явилася самопроголошена Придністровська Молдавська Республіка (ПМР), на яку припадали сьома частина населення і 40% економічного потенціалу МРСР. Наявність невизнаної ПМР стала однією з особливостей пострадянської трансформації Молдови.

Військовий конфлікт між правим і лівим берегами Дністра, внаслідок якого було розірвано внутрішньореспубліканські господарські та соціальні зв'язки, завдав великої шкоди економіці країни. Він загострив кризу, викликану розривом зв'язків Молдови з іншими складовими єдиного народногосподарського комплексу колишнього СРСР. Оскільки в той час Молдова залишалась у рубльовій зоні, негативний вплив посилив і ціновий «шок», який супроводжував обрану Росією модель трансформації економіки. Сукупна дія цих факторів, на тлі яких здійснювався перехід до ринкових перетворень, призвела до обвалу ВВП, падіння промислового виробництва та інвестицій в основний капітал, до гіперінфляції, безпрецедентного бюджетного дефіциту, різкого падіння життєвого рівня населення.

Стабілізація соціально-політичної ситуації почала намічатися влітку 1992 р. на тлі «заморожування» сепаратистського конфлікту в Придністров'ї та затвердження 1994 р. нової Конституції суверенної і незалежної держави – Республіки Молдова. Політичні сили – вихідці з НФМ, не стали голосувати за нову Конституцію через те, що та офіційно закріплювала назву державної мови як молдавська, а не румунська. Як наслідок, свободу, завойовану переважно за участі Народного фронту Молдови, інституціалізувала Аграрно-демократична народна партія Молдови (АДНПМ).

Розпочати формування нової політичної системи і закласти основи економіки нового типу в Молдові допомогла прийнята ще в листопаді 1990 р. програма «переходу до регульованої ринкової економіки» на період до 1995 р. [3]. У 1993 р. в країні було введено національну валюту – молдавський лей, що забезпечило передумови проведення власної кредитно-грошової політики та податкової реформи, створення дворівневої банківської системи (у вигляді Національного банку РМ і 22 комерційних банків). Республіка стала членом ООН та інших міжнародних організацій, вступила до Ради Європи.

Лібералізація зовнішньоекономічної діяльності послужила поштовхом для диверсифікації відповідних зовнішніх зв'язків, почався активний пошук нових торгових партнерів. У цей період боротьба за контроль над найважливішими процесами, серед яких на першому місці була приватизація, довели Аграрно-демократичну народну партію Молдови до розколу. Розпад АДНПМ підірвав стабільність у країні, викликавши виникнення цілого ряду нових політичних утворень. Після парламентських виборів 1998 р. уламки колишньої АДНПМ, вступивши в союз з формуваннями-вихідцями з НФМ, утворили Альянс «За демократію і реформи» (АДР).

Перебування АДР у владі збіглося з низкою урядових, фінансових, конституційних та інших криз. Проведені реформи очікуваних результатів не забезпечили, оскільки в умовах розриву зв'язків екс-радянськими республіками за відсутності власної бази енергоресурсів ринкова трансформація супроводжувалася глибокою дезіндустріалізацією країни. За підсумками десяти років трансформаційних перетворень, що характеризувалися посиленням кризових процесів у всіх сферах господарської діяльності, обсяг ВВП впав більш ніж удвічі. У зовнішньоторговельній сфері виявилася стійка тенденція погіршення динаміки експорту і випереджальних темпів зростання імпорту, що вело до наростання негативного торгового сальдо. Це свідчило про кризовий стан республіканського виробництва, про неконкурентоспроможність молдавської продукції на світовому ринку, що породжувало серйозні фінансові проблеми.

На початку трансформаційного періоду політична культура населення Молдови, здатність налагоджувати власний бізнес і керувати ним, вміння захищати свої інтереси і права в умовах відкритої економічної конкуренції, проявляти інтерес до підтримки мінімальної соціальної згуртованості і т. д. були набагато нижче рівня, необхідного для розвитку в нових історичних умовах. У роки первісного нагромадження капіталу в країні господарювали кримінальні угруповання, почався масовий виїзд працездатного населення за кордон у пошуках роботи. Коли соціальне і матеріальне становище населення стало катастрофічно погіршуватися, а міжетнічна напруга посилюватися, абсолютну більшість молдавських громадян охопила ностальгія за минулим.

Факт того, що більшість населення країни прагнула комуністичної реставрації як альтернативи проблемам перехідного періоду, підтвердила абсолютна перемога Партії Комуністів Республіки Молдова (ПКРМ) на парламентських виборах 2001 р. Обіцяна в той час ПКРМ реставрація представляла собою поворот у протилежному напрямі від тих змін, які відбулися на початку 90-х рр. минулого століття: відновити будівництво соціалізму і комунізму на основі марксистсько-ленінської теорії, привести Республіку Молдова в Союз Росія-Білорусь, сприяти відродженню СРСР на нових засадах. Згодом лідери ПКРМ вирішили продовжити реформи, розпочаті попередниками, але певною мірою пристосувавши їх до інтересів громадян, зuboжливих у результаті перехідного періоду.

Перша половина 2000-х рр. ознаменувалася відносно стійким розвитком економіки країни, однак позитивна динаміка ВВП Молдови супроводжувалася

серйозними проблемами. По-перше, душевий ВВП, що відображає загальний рівень життя населення, як і раніше залишався найнижчим в Європі (470 дол. в 2002 р. і 936 - у 2006 р.). По-друге, вагомим джерелом зростання в той період був внутрішній попит, який забезпечували зростаючі з року в рік надходження валютних коштів від молдавських мігрантів-заробітчан [4]. Тобто з метою задоволення зростаючого споживчого попиту країна продовжувала нарощувати обсяги імпорту, що вело до зростання зовнішньоторговельного дисбалансу і негативно позначалося на фінансовому становищі, провокуючи, зокрема, зростання заборгованості Молдови.

Ситуацію в економічній сфері загострило викликане зміною інтеграційного курсу РМ охолодження відносин з Росією, яка з березня 2006 р. запровадила заборону на ввезення молдавської виноробної продукції (нібито через невідповідність її якості фітосанітарним нормам). Ембарго серйозним чином позначилося на розвитку відповідної стратегічної, бюджетоутворювальної галузі. Для поліпшення ситуації у цій сфері було прийнято «Стратегію Республіки Молдова з залучення іноземних інвестицій та просування експорту на період 2006-2015 рр.», яка передбачала перетворення стагнуючої економіки в «інтелектуальну» на базі застосування новітніх технологій. Однак, ця мета не отримала втілення.

Помітним результатом проведених протягом 2001-2007 рр. реформ стали зміни в зовнішньоторговельній сфері. Йдеться про переорієнтацію торговельних зв'язків на країни Євросоюзу як початок євроінтеграційних зрушень. Реалізація нового курсу, передумовою якого став вступ країни до СОТ (у травні 2001 р.), відбувалася відповідно до «Індивідуального плану дій РМ-ЄС на 2005-2007 роки». Завдяки наданому Молдові Євросоюзом режиму автономних торговельних преференцій швидко змінювалася географічна структура зовнішньої торгівлі. В експорті РМ зросла частка країн ЄС (з 32,3% в 2001 р. вона піднялася до 49% в 2011 р.) при відповідному зниженні питомої ваги країн СНД (відповідно з 60,1% до 41,4%).

Вплив глобальної кризи, яка докотилася до Молдови 2009 р., переломив тенденції, що сприяли розвитку економіки країни. У результаті в народному господарстві у 2009 р. було зафіксовано глибокий спад, причому істотне зниження торкнулося практично всіх макроекономічних показників [5]. Не останню роль у порятуванні кризового стану економіки зіграла політична ситуація: при сформованій в парламенті прорумунській більшості у вигляді Альянсу за європейську інтеграцію, 3 роки країна жила без президента (президент Ніколай Тімофті був обраний 23 березня 2012 р.).

Найгостріша політична криза на рік розтягнула прийняття антикризової економічної програми: «Програма стабілізації та відновлення економічного зростання в РМ на період 2009-2011 років» з'явилася лише в грудні 2009 р. Головний упор у цьому документі, узгодженому з МВФ, робився на середньострокові заходи щодо лібералізації економіки; найважливіші з них – збільшення податкової бази та зниження соціальних витрат. Саме на пріоритетності скорочення витрат у соціальній сфері наголос МВФ при підписанні угоди з РМ на період 2010-2012 рр., причому вперше з 1990-х рр.

молдовський уряд прийняв всі умови Фонду, пов'язані з відмовою від соціальних зобов'язань [6].

На поліпшення економічних показників значною мірою впливали зовнішні запозичення. За трирічною угодою з МВФ у 2010 р. Молдові було надано кредитів на суму 574 млн. дол. Крім того, перед достроковими парламентськими виборами (28 листопада 2010 р.) МВФ здійснив для підтримки Альянсу два транші на суми 93 млн. і 90 млн. дол. Світовий банк надав Молдові кредит в обсязі 25 млн. дол. з десятирічною відстрочкою платежів, виділивши ще 15 млн. дол. в рамках проекту «Електронне перетворення управління» і 10 млн. дол. – проекту «Менеджмент лих і кліматичних ризиків у Молдові». Фінансова допомога Альянсу була надана також Сполученими Штатами – у вигляді гранту в розмірі 10,1 млн. дол., що призначався для здійснення реформ у сфері вдосконалення системи податкового адміністрування [7].

Іноземні запозичення поліпили динаміку ряду макроекономічних індикаторів, проте не вплинули на покращення соціальних показників: у наявності була тенденція подальшого зниження життєвого рівня населення. Так, після 2009 р. 60-70% молдавських громадян жили в бідності і крайній бідності, 7-8% збільшення в 2010-2011 рр. інфляції не компенсувалося зростанням заробітної плати. На тлі заморожування зарплат і пенсій, зростання безробіття, вимушеної масової еміграції молдавських громадян населення країни не змогло відчутти декларовані владою успіхи економічного зростання. Утративши віру в країні перспективи, люди масово виїжджали з країни, причому близько 60% громадян, які прямували на заробітки за кордон, знаходилися на піку працездатності, у віці 20-40 років. Згідно з даними Міжнародної організації з міграції, більше 600 тис. громадян Молдови постійно перебували за межами республіки [8].

Згідно з інформацією Національного бюро статистики (BNS) Молдови, у грудні 2012 р. інфляція в країні склала 4,1%, що вдвічі перевищувало середньоєвропейський рівень [9]. Досить несприятливо складалася ситуація на ринку праці: спостерігалася не просто високе безробіття, а й суттєве скорочення чисельності зайнятих в економіці. Продовжувалося падіння промисловості, за даними Національного бюро статистики Молдови, обсяг промислового виробництва у 2012 р. скоротився на 0,4% [10]. Негативні тенденції намітилися в основній галузі експортної спеціалізації Республіки – Молдова стала більше імпортувати – \$ 568,3 млн. (+5,7%), ніж експортувати продуктів харчування. За даними Національного бюро статистики, у порівнянні з груднем 2012 р. ціни в країні підвищилися на 5,2%. Інфляція у 2013 р. склала 5,3% [11].

Не викликали оптимізму і показники міжнародних рейтингів. Згідно з доповіддю ООН про людський розвиток (Human Development Report 2013), у 2013 р. Молдова отримала найнижчий (0,660) показник ІЛР в Європі і була включена до списку країн із середнім рівнем людського розвитку. За даними дослідження, середня очікувана тривалість життя при народженні в Молдові становила 69,6 років, середня тривалість навчання – 9,7 років, валовий

національний дохід (ВНД) на душу населення – \$ 3319 (для прикладу, в Україні аналогічні показники становили відповідно – 68 , 8 років, 11,3 року, \$ 6428; ІЛР - 0,740) [12].

У цих умовах надії на поліпшення соціально-економічного становища керівництво країни продовжувало пов'язувати зі зміцненням євроінтеграційного курсу. Згідно з результатами дослідження, ЄС як і раніше залишався найбільш привабливим інтеграційним об'єднанням для громадян Молдови – за зближення з ним висловлювалося 44% населення. Наприкінці листопада 2013 р. на саміті «Східного партнерства» у Вільнюсі Молдова парафувала угоду про асоціацію з ЄС і договір про зону поглибленої та всеосяжної вільної торгівлі з Євросоюзом, а в лютому 2014 р. Європарламент проголосував за безвізовий в'їзд до Шенгенської зони терміном на 90 днів і протягом шести місяців для громадян Молдови з біометричними паспортами. Це рішення набуло чинності 28 квітня 2014 р.

Незважаючи на проведення реформ, впровадження різних стратегій і програм, у підсумку більш ніж 20-тирічної трансформаційної еволюції, економіка Молдови так і не перейшла на траєкторію сталого розвитку. Серед країн СНД у РМ найгірші показники соціально-економічної динаміки. ВВП країни становить 65% рівня 1991 р., далекі від рівня того періоду обсяги промислового та сільськогосподарського виробництва, реальна заробітна плата і пенсії [13]. Як зазначив один з молдавських політиків, «після 20 років всі показники – економічні, соціальні, індексу людського розвитку – поки ще значно нижче тих, які були в республіці в складі СРСР. Сталася демодернізація Молдови» [14]. Та й західним співтовариством Молдова визнана найбіднішою країною Європи [15].

Труднощі в забезпеченні сталого економічного зростання після здобуття незалежності в країні багато в чому були зумовлені низкою історичних, соціально-економічних і етнічних характеристик регіону, проблемами з визначенням ідентичності і, як наслідок, утворенням політично нестабільних територій. У зв'язку із цим на порядок дня трансформаційного періоду, крім економічних проблем, вийшли такі питання, як переосмислення статусу центру і регіонів, нечіткі і спірні кордони, а також величезний конфліктний потенціал, заснований на попередній міграційній політиці та виникненні великих діаспор. Процес утвердження суверенітету над власною територією і інтеграції до нової держави етнічних меншин став одним із найбільших істотних суперечностей пострадянської епохи розвитку Молдови.

Етнорегіональний конфлікт, що виник на території Молдови, і необхідність його врегулювання стали, можливо, найсерйознішою перевіркою для становлення державності в республіці. Незважаючи на активне сприяння міжнародних посередників (учасниками переговорів з проблеми «цілісність РМ і статус ПМР», окрім самих РМ і ПМР, є РФ, Україна і ОБСЄ, як посередники, а також ЄС і США в ролі спостерігачів), на сьогоднішній день Республіка Молдова є однією з держав пострадянського простору, які мають на своїй території невирішений політичний і територіальний конфлікт. Регіональна

мобілізація в Придністров'ї значно ускладнила процеси державного і національного будівництва в Молдові.

За всієї складності, неоднозначності, суперечливості пов'язаної з посткомуністичною трансформацією суспільно-політичного розвитку РМ однією з домінуючих рис в її еволюції стало поступове прогресуюче зміцнення демократичних тенденцій. У Молдові починається формування інфраструктури громадянського суспільства, здатне забезпечити умови для створення та інституціоналізації реально зацікавлених груп, об'єднань, партій, спроможних представляти інтереси різних верств населення в структурах влади. Індекс стійкості розвитку організацій громадянського суспільства в РМ за 2012 р. склав 4,1, що краще, ніж у Росії (4,4), але гірше ніж в Україні (3,4) і Румунії (3,5). Головною проблемою молдавських NGO, на думку експертів США, є нестача фінансування. Незважаючи на прогрес, досягнутий в порівнянні з 2010 р., 87% коштів громадських організацій – зарубіжні (у 2011 р. цей показник становив 95%). За іншими критеріями у Молдові індекс дорівнює: правове середовище – 4,2, організаційний розвиток – 3,9, фінансова життєздатність – 5, громадське представництво – 3,5, послуги – 4,4, інфраструктура – 3,6, а відношення з боку громадськості – 3,9. У Республіці Молдова налічується близько 9 тис. громадських організацій і тільки 25% з них активні. У Придністров'ї цей показник ще нижчий – 5% [46].

Політична активність має у країні поки ще значно нижче рівня, необхідного для формування розвиненого громадянського суспільства, яке було б міцним фундаментом демократії. Становлення зрілого громадянського суспільства в Молдові – справа десятиліть. Проте, деякі його елементи і структури, такі як неурядові громадські організації, профспілки, засоби масової інформації, церква, позапарламентські політичні партії та інші публічні асоціації, функціонують, беручи участь у становленні та утвердженні демократії в державі.

Позитивну роль у демократизації суспільства протягом усього політичного транзиту відігравали молдавські політичні партії. Вони, зокрема, неодноразово виступали проти спроб заснувати президентську систему правління. На противагу Російській Федерації та Україні (яка, змінивши свою Конституцію у 2000 році, пройшла свій шлях до зміцнення вертикалі влади) молдавські політичні партії успішно протистояли встановленню президентського режиму. Вони висловилися на підтримку напівпарламентського режиму з врівноваженою системою стримувань і противаг («checks and balance»). Завдяки активній позиції політичних партій у березні 1996 р. вдалося протистояти наміру президента підпорядкувати собі Міністерство оборони, а в 2000 р. – зірвати намір перетворити Молдову на президентську республіку.

Бурхливі і суперечливі зміни, під час яких відбувалася трансформація основних сторін життєдіяльності молдовського суспільства, супроводжували драматичні моменти боротьби між старим стилем правління і об'єктивною необхідністю становлення системи нового типу. Політична практика після парламентських виборів 2001 р. показала, що трансформаційний процес

вносить нові нюанси в консолідацію партійної системи Молдови. РМ виявилася єдиною європейською країною, де компартія стала правлячою, прийшовши до влади демократичним шляхом. До 2006 р. (коли аналогічний перехід відбувся в Україні) Молдова також була єдиною з країн СНД, де напівпрезидентську республіку змінили на парламентську форму правління.

Партія комуністів Республіки Молдова, маючи конституційну більшість у парламенті, взяла на себе повну відповідальність за управління країною. Це означало не тільки наявність у КПКРМ солідної соціальної бази, а й слабкість опозиції, нездатність іти на компроміс з боку як правих, так і центристських політичних партій. Внесені КПКРМ доповнення і зміни в електоральне законодавство та законодавство про політичні партії та інші суспільно-політичні організації загострили проблему перспектив розвитку партійної системи Молдови. Ними була зроблена спроба змінити характер молдавської партійно-політичної системи (екстремальний або помірний плюралізм). У керованому розвитку партійної системи проявилися нові тенденції, пов'язані з політичною трансформацією за аналогією з Росією – домінування правлячої партії.

Досвід останніх двадцяти років переходу до демократії показав, що в Республіці Молдова успіхів на виборах домогалися тільки ті політичні формування, які відображали основні цінності і традиції молдавських виборців, або ж були ідентифіковані як здатні забезпечити зміни на краще. Ціннісні переваги, що визначають поведінку молдавського електорату, обумовлені історично сформованими передумовами. Республіка Молдова – переважно сільська країна, де співвідношення між сільським та міським населенням становить 61% проти 39% [17].

Суспільство перехідного періоду країни на даний момент відрізняється високим ступенем фрагментарності. За минулі після проголошення незалежності Республіки Молдова роки міська інтелігенція дотримувалася зазвичай прорумунських поглядів, сільське населення поділяло переважно промолдавські погляди, а російськомовні національні меншини, які зосереджені в основних містах і які на початку 90-х становили близько 35% усього населення країни, відрізнялися проросійськими симпатіями.

Найбільш суперечливим з погляду політичних пріоритетів є розподіл громадян Молдови за привабливістю інтеграційних об'єднань. Згідно з опитуванням, проведеним Словацькою атлантичною комісією (Slovak Atlantic Commission – SAC), у 2013 р. ці уподобання розмежували молдаван на дві майже рівні частини (44% – ЄС і 40% – МС). При цьому привабливість Євросоюзу серед молдаван поступово знижувалося, а число прихильників Митного союзу – зростало (в 2009 р. лише 30% громадян обирали МС і 55% – ЄС). Громадяни МР не відчують себе рівноцінними членами європейської спільноти. Серед молдаван існує упередження, що в ЄС їх країна сприймається як безвольна (45%), слабка (82%), залежна (46%) і недемократична держава (34%) [18].

Республіка Молдова єдина в Європі країна, де криза національної ідентичності є визначальним фактором у поляризації політичних сил.

Починаючи з виборів 1994 р. це питання постійно використовується в передвиборних кампаніях. Серйозні дебати між партіями на соціально-економічні та політичні теми найчастіше навмисне підміняються етнолінгвістичними, історичними і т. п. спорами. Такого роду дискусії мають максимальний пропагандистський вплив – вони звернені безпосередньо до почуттів громадян і до природної потреби національного самовизначення.

Незавершеність процесу національної самоідентифікації у Молдові посилюється дією зовнішніх факторів, у результаті чого монода держава виступає предметом впливу більш вагомих суб'єктів міжнародної політики. Розширення ЄС і НАТО до рубежів Республіки Молдова, з одного боку, змістило точку рівноваги в перевагах молдавського політичного класу в бік зближення з Євросоюзом, з іншого – активізувало прагнення Росії залишити Республіку у сфері свого впливу. Наслідком цього стало нарощування торгівлі з державами ЄС і комерційного пресингу з боку Росії, що виражався в російському ембарго для молдавського експорту, а також фінансова допомога з боку ЄС і постійне підвищення цін на імпортовані з Росії енергоносії, після декількох електоральних циклів спонукали політичні сили Республіки Молдова досягти національного консенсусу щодо європейської інтеграції. Підсумком коливань між двома політичними платформами для Молдови стало підписання 27 червня 2014 р. Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, що передбачає вхід Молдови в зону вільної торгівлі ЄС.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.presedinte.md/rus/declaration>. 2. Nations in transit 2007. Democratization from Central Europe to Eurasia Edited by Jeannette Goehring, Freedom. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://freedomhouse.org/report/nations-transit/nations-transit-2007#.VCvs8IJEgT8>. 3. Програма переходу кa регульовуємої рыночної економике. – Кишинев, 1990. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lex.justice.md/ru/312895/LPM64/1990>. 4. Данніе молдавского новостного агентства «BASA PRESS» 01.06. 2007. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.basa.press>. 5. Калак Д. Платежный баланс и инвестиционное голодание / Д. Калак // Логос-Пресс. – 2010. – № 14. 6. Смешная Т. Социальная стратификация в Молдове / Т. Смешная // Логос-пресс. – 2012. – № 3. 7. Логос-Пресс (еженедельное экономическое обозрение, Кишинев). – 2010. – №25. – С.3. №27 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.logos.press.md>. 8. Лужанский С. Гуд-бай, Молдова! / С. Лужанский // Интернет-газета «Пресс-обозрение» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.press.try.md>, 26.10. 2011. 9. Инфляция в Молдове вдвое превышает среднеевропейский уровень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://capital.market.md/ru/content/>. 10. Новые независимые государства: сравнительные итоги социально-экономического развития» ученых Центра (доклад ученых Центра постсоветских исследований ИЭ РАН) // Российский экономический журнал. – 2012. – № 3. 11. Национальное бюро статистики (НБС) <http://www.pan.md/news/Vneshnyaya-torgovlya-Moldovi-v-2013-godu/48076>. 12. Доклад ООН о человеческом развитии в 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.informarket.md/ru/ratings/moldova_imeet_samyiy_nizkiy_ichr_v_evrope. 13. Полторац Т. Экономические итоги независимости / Т. Полторац // Панорама. – 2011. – 2 сентября. 14. Ткачук М. Избиратель государственный является последним препятствием для полной капитализации, как демократического государства / М. Ткачук // Независимая Молдова. – 2011. – 14 сентября. 15. Безрутченко В. Как живут бывшие республики

Советского Союза / В. Безрутченко // Независимая Молдова. — 2011. — 14 сентября. **16.** Электронный ресурс. — Режим доступа: http://www.noi.md/ru/news_id/27128. **17.** Итоги переписи населения 2004 года. Демографические, национальные, языковые, культурные характеристики 07.04.2006 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.statistica.md/newsview.php?l=ru&idc=168&id=2358>. **18.** Электронный ресурс. — Режим доступа: <http://www.pan.md/news/Sredi-moldavan-rastet-chislo-evroskeptikov/48050>.

РОЗДІЛ 2. КРАЇНИ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ

УДК 316.422 (470+571)

Піляєв І.С.

ПЕРЕКИДАННЯ ШАХІВНИЦІ АБО «МОДЕРНІЗАЦІЯ ПО-РОСІЙСЬКИ»

У статті досліджено кардинальні зміни трансформаційних парадигм Росії і Східноєвропейського простору загалом, спричинені потужними структурними шоками у геополітичній, інституційній, соціокультурній та безпековій архітектоніці макрорегіону, епіцентром яких стала Україна.

Ключові слова: трансформаційна парадигма, структурний шок, Росія, Україна, Крим, Східноєвропейський простір, безпека.

В статье исследуются кардинальные изменения трансформационных парадигм России и Восточноевропейского пространства в целом, вызванные мощными структурными шоками в геополитической, институциональной, социокультурной и безопасностной архитектонике макрорегиона, эпицентром которых стала Украина.

Ключевые слова: трансформационная парадигма, структурный шок, Россия, Украина, Крым, Восточноевропейское пространство, безопасность.

The article examines dramatic changes of Russia's and the East European space' transformational paradigms caused by powerful, with its epicenter in Ukraine, structural shocks in the geopolitical, institutional, socio-cultural and security architectonics of the macro-region.

Key words: transformational paradigm, structural shock, Russia, Ukraine, Crimea, East European space, security.

Анексія Криму стала потрясінням європейського і світового порядку. Як зазначив Ю. Сергєєв, постійний представник України при ООН: «Відбувається не тільки криза в Україні. [...] Це криза всієї світової системи безпеки» [1]. Наразі стрімко вибудовується нова геополітична реальність, в якій чинник сили гратиме провідну роль як на пострадянському просторі, так і на просторі всієї Великої Європи, Центральної та Північної Євразії від Атлантики до Тихого океану. За словами віце-канцлера Німеччини З. Габрієля, «криза в Україні засвідчила, що «старий джин геополітики з позиції сили знову виврався з бідляшки» [2].

Кримська криза в разі її ескалації може призвести до завершення епохи «стратегічної толерантності» [3], до відновлення «холодної війни» між Заходом і Росією [4], до безпрецедентної з початку горбачовської Перебудови ескалації військово-політичної напруги. Цілком вірогідним є новий етап гонки